

KOMMENTAR TILL JOHAN P. OLSEN, "DEMOKRATI OG POLITISK ORGANISERING I EN KRISETID"

Demokratins organisering och patrimonialismens återkomst

Stefan Svallfors

Johan P. Olsens text utgör en mogen forskares diagnostiska återblick på demokratins villkor i en tid av institutionell kris. Den kan läsas som en coda till ett livsverk ägnat åt att förstå politisk organisering, präglad av en tydlig oro för demokratins tillstånd. Texten präglas av analytisk återhållsamhet: i stället för att moralisera över utvecklingen ställs frågor om institutioner, handlingsutrymme och styrförmåga. Det är en text som väver samman ett halvt sekel av institutionalistisk forskning med en oro för det som kan komma att bryta sönder den ordning som möjliggjort denna forskning.

I det följande kommenteras texten utifrån fyra sammanhängande teman som belyser dess teoretiska spännvidd och samtidspolitiska träffsäkerhet: *patrimonialismens återkomst* som vetenskaplig antites, förståelsen av *politik som organisering* snarare än viljornas kamp, *maktens mångdimensionella väsen*, samt *institutionernas dubbla natur* som både regelverk och socialiserande miljöer.

Genom hela sin karriär har Olsen försvarat den västerländska politiska modernitetens kärna: den opersonliga, institutionellt förankrade makten. Hans tidiga verk om organiserade anarkier, hans studier av europeisk integration och hans teoretiska utbyggnad av den nya institutionalismen har alla vilat på ett weberianskt fundament där byråkratins rationalitet, legalitet och opersonlighet framstår som förutsättningar för demokratiskt styre. När Olsen nu skildrar den amerikanska utvecklingen – där presidenten utövar exekutiv toppstyrning och personlig makt bortom en opersonlig institutionaliserad ordning – beskriver han inget mindre än patrimonialismens återkomst. Detta är makt som personlig egendom snarare än som ämbete, där lojalitet riktas mot härskaren själv snarare än mot den konstitutionella ordningen och där gränsen mellan offentligt och privat successivt suddas ut. Denna utveckling utgör den konceptuella antitesen till allt vad Olsen stått för.

Stefan Svallfors är professor i sociologi, Institutet för framtidsstudier, Stockholm.
E-post: stefan.svallfors@iffs.se

Att urskiljningslöst attackera "byråkrati" och "teknokrati" är i Olsens ögon inte att förstå som reformiver utan som ett angrepp på den institutionaliserade rationalitet som möjliggjort modernt självstyre. När Trump-administrationen beskriver förvaltningen som korrupt och söker kontroll över medier och universitet, raderas den ordning där Olsens intellektuella projekt har haft sin hemvist. Patrimonialism är inte endast ett historiskt fenomen knutet till förmödana samhällen; den kan återuppstå inom formellt demokratiska system när institutionell autonomi bryts ner och politiken personaliseras.

Mot den romantiserade föreställningen om politiken som ideologiernas eller viljornas kamp – där suveräna subjekt möts i en strid om makten – sätter Olsen det som utgör hans kanske viktigaste insats: förståelsen av politik som i första hand organisering. Textens återkommande referenser till Aristoteles och Platon är inte antikvariska pekpinningar utan påminnelser om att politik handlar om den goda ordningen, snarare än om att tillfredsställa på förhand givna preferenser. Där populistisk retorik framställer politiken som en kamp mellan folket och eliten, mellan det goda och det onda, betonar Olsen att demokrati är en fråga om hur kollektivt handlande organiseras under villkor av komplexitet och mångfald. Politik är inte primärt en fråga om vilka som vinner valen eller vilka idéer som segrar, utan om hur institutioner skapar möjligheter för ordnad förändring och civiliserad samexistens.

Ideologier och viljor spelar roll, men deras genomslag är alltid medierat genom organisatoriska former. Hur konflikter kanaliseras, vilka aktörer som ges tillträde till beslutsprocesser och hur ansvar kan utkrävas är organisatoriska frågor snarare än ideologiska. Att förstå politik som organisering innebär att acceptera att konflikter är oundvikliga men att deras kvalitet – om de blir konstruktiva eller destruktiva – avgörs av den institutionella ramen snarare än av aktörernas goda eller onda avsikter. När politiken reduceras till moraliserande berättelser om hjältar och skurkar, förloras denna organisatoriska dimension ur sikte, och polarisering blir inte bara ett uttryck för skilda värderingar utan för försvagade institutionella mekanismer.

I texten skymtar en sofistikerad maktteori som rör sig mellan tre distinkta modaliteter. För det första framträder makten som motståndskraft – institutionernas förmåga att stå emot anti-demokratiska krafter. Här framstår inte makten som något som måste övervinnas utan som demokratins immunförsvar. Frågan om institutionernas motståndskraft blir central i en tid då auktoritära strömningar hotar att underminera den konstitutionella ordningen.

För det andra finns makt som hinder. Institutioner begränsar handlingsutrymmet och sätter ramar för vad som är möjligt och legitimt att göra. I starkt institutionaliserade ordningar är handlingsmenyn begränsad, vilket kan uppfattas som tröghet eller blockering, men just denna begränsning är också en förutsättning för rättssäkerhet och förutsägbarhet. Makt som hinder utgör en del av den demokratiska självbegränsningen som skyddar mot godtycke.

För det tredje, och mest betydelsefullt för Olsens övergripande tes, framträder makten som produktiv. Detta är en närmast foucaultiansk insikt som Olsen utvecklat inom ramen för den nya institutionalismen: institutioner producerar inte bara beslut utan subjekt. De selekterar och socialiserar mänskliga aktörer, formar deras identiteter och deras föreställningar om det passande och möjliga. Makten är i detta perspektiv inte främst repressiv utan konstitutiv – den skapar de demokratiska medborgare som krävs för att demokratin skall fungera.

Dessa tre dimensioner är sammanflätade: en institution som saknar motståndskraft riskerar att underordnas personliga maktanspråk, en som inte sätter hinder öppnar för godtycke, och en som inte är produktiv i meningen att forma demokratiska identiteter förlorar sin långsiktiga legitimitet.

Slutligen artikulerar texten en distinktion mellan två synsätt på institutioner som sammanfattar Olsens teoretiska gärning. Å ena sidan det reducerande synsättet där institutioner ses som regelverk, som formella begränsningar för handlandet – den syn som präglade den gamla institutionalismen och som fortfarande återfinns i en rationalistisk reformiver. Å andra sidan det levande institutionella perspektivet där institutioner förstås som miljöer som selekterar och socialiserar aktörer. Institutioner är inte bara yttre tvång i form av regler utan inre vägledning i form av roller och identiteter. De föreskriver inte bara vad som är förbjudet och tillåtet utan vad som är naturligt och önskvärt. De väljer ut vissa typer av beteenden och belönar dem, samtidigt som de fostrar aktörer som internaliserar demokratins normer. Samtidigt innebär denna selektivitet att vissa perspektiv och intressen gynnas framför andra; institutioner är aldrig neutrala i absolut mening utan är inbäddade i maktförhållanden och historiska erfarenheter.

Denna förståelse är avgörande för textens samtidspolitiska budskap. Försvaret av de icke-majoritetsbaserade institutionerna – domstolar, universitet, förvaltning – mot den patrimoniala auktoritarismen är inte ett försvar av teknokrati mot folkstyre, utan ett försvar av de socialiserande och selekterande institutioner som gör demokratiskt folkstyre möjligt överhuvudtaget. Utan dessa institutioner reduceras demokratin till en ren viljekamp där den starkes rätt gäller.

Olsens text är varken alarmistisk eller nostalgisk, utan en analytisk inbjudan att ta organisering på allvar i en tid då demokratin utmanas. Den påminner oss om att demokrati aldrig är ett givet tillstånd utan en ordning som måste organiseras, återskapas och försvaras genom specifika institutionella former som skiljer på person och ämbete, som socialiserar till ansvarstagande och som möjliggör konflikter utan våld. I en tid då patrimonialismen hotar att återvända är denna insikt mer nödvändig än någonsin.